

Hondaribian
1992.00 azaroak 23

Karlos Aiestaran jauna
Kultura Saila
Eusko Jaurlaritzza
Gasteiz

Agur, jauna:

Hemen bidaltzen dizut zuen laguntza bidez idatzi dudan elaberrria: "Txapelaren ertzetik begira". Epea luzatzeko eskaera egin eta gero, garaiz natorkizue orain egindako lana amaitu ondoren.

Espero dut egindakoak zeuen neurria beteko duela, bai lanaren luzapenari dagokionez eta baita kalitateari dagokionez ere.

Hau izan da nire asmoa, behintzat.

Eskerrak emandako laguntzarengatik, hurrengo bat arte. Harremanetan lagun sentitu zaitudan horri nire esker bizienak, eta agindu nahi duzunerako.

Martin Ugalde

Villa Carolina, A. 4. esk.
Hondarribia

SUSMOAK

Susmoa, lore baten antzera ikusi nuen sortzen nire buruan; gogoan dut nola, zein tonuetan eta zein keinuz esan zidan behin Joxek: "Zuk ezagutzen duzu San Roke bidean dagoen lehen baserria, eta bertan lan tokia duen Kasildo argina...

-Enterradorea?

-Bai, ehorzlea ere bada, baina hilobietako harriak ere egiten ditu... Ba... hara, -eta mintzatzeko tonua jaitsi egin zitzaion Joxeri doluetako triste beltzera...; harritu egin ninduen tristura hark... Euria ari zuen geratu gabe azken aste honetan; San Juanak ezkerro Etxe Handitik ez zen inor irten, janaren bila ez bazen, neroni ogi bila eta don Martxel Meza ematera, hau ogia hainbat behar genuelako, eta eurijasa berak iraun zuen igandeko goiz hartan meza entzun eta gero... eta ez dakit zergatik egoera honetan aitatzko etorri zitzaidan gogora bizi-bizi mementuan... Dena zegoen ilun; argiak piztu eta tximistak itzali zizkigun bi aldiz, orain luze, eta Joxe nire alboan. edo ni berean!, azkenetan balego bezala hizketan... "Guerra galdu zen egun hartan"... Joxe berean fijo: ..."arratsean, ni harriak lantzeko tailarrean nengoen Kasildorekin denbora pasa, itzalean baitzegoen gozo egun argi eta bero hartan, eta esan zidan Kasildok: "Hiretzat Ospitalean afaritako ordua duk laster'..., eta Kasildo bera ere norbaiten zain, pertsona bat, hilharri baten enkarguarekin... Nik harrapatu nion laster indireta-, esaten ari zitzaidan Joxe ilunpetan- utzi nuen laguna bakarrik, honek hori nahi zuelako, eta jaitsi nintzen tapa-tapa Etxe Handirantz, nahiz eta jakin oraindik goiza zela, nire

poltsikoko erlojuari begiratu ere ez baitnuen egin behar egun hartako eguzkiari Buruntzako itzalaren ordua antzemateko, eta nik elegante, haserratu gabe, agur esan arginari eta sukaldean bere andreari, eta patxaran beheraino abiatu nintzen. Baina zuzenean beherantz jaitsi beharrean, bideko gaztainadira sartu nintzen..., entzun, Pedrotxo?, ikasi maliziak!..., ni itzal handiaren babesera, hozgirora!, ibilian, orain baino azkartxiago!, Ospitalera gainaldetik xuxenean gora, nire gelara sartzeko... Eta oinez eta burua lanean naramala... ni geratu..., ikusten, Pedrotxo?, ni gaztainondo zaharrak duen erro handiaren aurrean geratu, planto!, eta berton eseri, denbora pasa...; eta, noizbait eskuineko begiarekin begiratu gabe ere ikusten dudan ertzetik nor ikusiko presaka zihoala, eta" urlia...

-Nor da urlia?

-Urlia esaten dugu, egiazko izena esan nahi ez dugunean...,

ulertzen?, "halako" esatea bezala; ulertzen, Pedrotxo, malizia...?

-Bai- eta ni isilik geratu nintzen, Joxek zer esan zai; hark ezkutatu baitzuen izen sekretuaren atzean norbait; hark jakin eta nik ez; neu nintzen hemen biluzik eta desanparatu, umezurtz, geratu zena... Isilune luze eta kupidagaitza izan zen hura, eta kupidu behar zuena, Joxe izan zen, eta berak eman zuen amor: "Biaramuneko goizaldean entzun ziren 'Garagorri'ko kaxkualdean tiroak iladaka, eta azken grazietako bakar bakan batzu... Ospitaleko isiltasun handi hartatik dena entzuten, batez ere neuk, leihoa zabal irekia eta kilkir deia besterik ez aidean..., eta halere ez zen nahiko, nik gehiago jakin nahi nuen... gerra amaitu zuten

hartan nola ekarri zituzten irabazi zuten nazionalak galdu zuten gorri batzu bakoitza bere herrira, kupidaz, bakoitza bere herrira, bertan hiltzeko grazia izan zezaten... Hau izan omen zen leku batzutan zuriak gorrienganako erakutsi zuten erruki bakarra... Eta hemendik bila nebilen goiz ilun hartan aitatxoren bidea zeren eta bezperatik etorri zena horretara etorri zela, zuloak enkargatzera; hau ez da nik bakarrik jakin nuena, baizik eta herri osoan zabaldu zena. Zenbat ziren? Ez genuen ezagutzen izen bat ere... Gero, eta Joxe bere tonu hartan!... Eta, bestalde, nola egun batzu lehentxio oso gaixo egon zen, beldur nintzen halako euri jasako trumoi hots batek hantxe akabatuko zidan gizona egongela handiko bazterrean, ia nire besoetan!, baina falta zena esan gabe...

-Eta... -esan nion neuk,ernal zedin, oso ahopez ari baitzitzaidan hizketan eta euriak zarata handia egiten zorrotenetako gangalaketetan..., eta nire zirikadari...:

-Hark, baietz...

-Baietz, zer?!- altxa nion ahotsa, eta jarri zen azkenean

bere onean hizketan, bizkortu nuen...

-Goiz hartan bertan meza eman zuen don Kosmek, don Kosme Odriozolak, orduko kaperauak, bere monagiloari, Joxe bera baitzen!, neroni!, esan zidala "Ondarreta" baserriaren aurrez-aurre, parrokiarako maldan zegoen lau bizitzako etxe batean bizi zen norbait etorri zela bere bila hilei kontsolamendu apur bat eman diezaien eskatzera, zeren eta bere eliztar gaztetxo bat, ikusten ari zela leihotik, zirrikitotik!, nola ari ziren kanposantuan gizonak tiroz bota eta bota eta multso bat egiten!, herrikoek ziren hala ez ezin zutela esan, argitxintak ez baitzuen bereizketak egiteko

hainbat garbi erakusten, eta nolanaahi kristauak zirela, zeren besoak gurutzean zabaltzen zituztela, kupira es alferrik... eta mutikoa aitortzera joaten zen apaiz gazte honena etorri zitzaiola apaiz zaharrari etxera esatera eskandalu handian, negarrez... ea zerbait egiten zuen norbaitek, herriko norbaitek!, bederen, baina adina zuen apaiza ez zela gaztetxoa baino gehiago izan, ez zela ausartu kanposantura inguratzea..., eta esan zion gaztxoari, bere lagunak ziren apaizak ere bota zituztela honela orain baino lehen ere Hernaniko auzoan... Enteratua zegoen apaiza, hara!-esan zuen Joxek...

Haurrak ez zekien hainbeste, baina argia izan bazuen nahikoa erretratutak ere aterako zituen Mausek dagoeneko buru muintan sartua zuen kamararekin!

Goiza luzea egin zitzaigun!

Joxe eta biok geunden arnas estu batetatik

arnasten...Nik

aitatxoren segurantza nahi nuen, hor zutela, edo ez zutela! akabatu, baina Joxek ezin zuen ez zekienik esan... Utzi behar izan nuen bere hartan, pakean, ea arnasa lasaitzen zitzaion... Joan ginen eseritzen baskaritarako mahaiean, eta ardorik gabe izan bazen ere!, aldatu zitzaigun pizka bat humorea. Joxeri begiratzan nion urrundik, kidekeria ilun baten argitan, baina ez zituen begiak plateretik altxatzen, ez zidan begirada bat ere bota.

Nola esango zidan, bada, itxura horretan, amatxok niri isilka handian easndako izen hura!... Eta honetan nire babarrunak jaten ari nintzela tximistak jota bezala jeitsi zitzaidan zerutik don Martxelen oharra!

Begiratu nion honen begiekin, eta Joxe berean ari zen,

jaten, inoxente, eta orduan berrikusi nuen nire buruan
jaiotzen lehen sortu zitzaidan larrosa lore hura bera...
orain zimeldua.

Akabo berriz esperantzak!

Meza lagundu ondoren, don Martxel gosaltzera joaten zen mojetara, behean, bere jangela txikira. Beti bakarrik hartzen zuen kafesnea; opila, gurin eta guzti. Joan izandu naiz enkarguren batekin. Egun honetan don Martxel berak eskatu zidan:

"Hemengo lana amaitzen duzunean joango al zara gozari txikia hartzen dudan gelara?"

"Bai jauna", neuk. Eta hala, jaso nituen gauzak aldarean, eta besterik gabe jo nion atea; Paula pasa zen hartan eta irripartxo bat bota zidan' ni, neu, serio, badaezpada, eta sartu nintzen apaiz jaunaren baimenarekin eta eseri nintzen berak seinalatu zidan bere aurreko aulkian, mahaian bertan...

Nire burua mila jirabiretan, zer ote?

"Oso pozik nago zure portaeraz, Pedrotxo" esan zidan ezustean.

Ez nuen espero. Ez haserrerik ere, hau da egia; ni ongi portatzen ahalegintzen baitnintzen, eta kaperau jaunak beti izaten zuen niretzat irripar gozo bat, gozoa baitzuen don Martxelek irriparra oso, eta aitaz galdetzen zidan noizbehinka, baina ez ninduen inoiz, Joxe Arretzek esango lukeen modura: "audientzian" inoiz hartu...

"Esan nahi nizun hau, gauz batzuk formalki adierazi ere egin behar direlako. Oso argi eta prestu egiten dituzu esandakoak. Zure amatxo begira balego, poztuko litzateke. Astean hirutan eskolara joaten jarraitzen duzu..."

"Bai jauna, herriko eskolara..."

"Toloxa jaunarena.

"Bai jauna.

"Adi zazu, Pedrotxo, gure artean... -eta malizia pixka

bat erantzi zion bere irripar gozoari- makila pixka bat dantzatzen duela egia al da?

Nik baietz, itxura berdinean.

"Badakit, bestalde, gure Joxe Arretxek musikako eskola batzu ematen dizkizula...

"Bai jauna.

"Badaki, badu maina, eta ongi nahi zaitu, zeren eta Musika bandako direttore eta parrokiako organista den don Liboriori zutaz oso ongi hitzegin diola. Bazenekien hau?

-Bai, jauna, esan nion prestu asko.

-Oso ongi iruditzen zait, eta hau bera esan diot direttore jaunari neronek, mutil argia zarela; gaztetxoa, noski...

-Hamabost urte egingo ditut laster...

-Oso ondo, Jaunartze nagusia egin zenuela bost urte joan dira!, hau ere esan dit Sor Mariak; zure inguruan inor ez ginen konturatu gizontxoa egiten ari zarela, eta moja jatorrak dira honelako kontabilitateak ematen dituztenak... Goi mailako eskola ere badator, batxileratoa ikasteko gogorik bai?...

-Bai, jauna, ahal izanez gero, ni neu pozik; eskola asko gustatzen zait...

-Badakit otoitzak ongi egiten dituzula, errosarioari ez diozula hutsik egiten. Meza laguntzekoaz neronek dakit argi eta pronto ematen dituzula erantzunak. Orain, zerbait gehiago erakutsi nahi dizut, eta nork daki noraino joango zaren...

Eta irripar gozo batekin ireki zidan buruan nire etorkizunerako bidea.

Hartan geratu zen egun hartakoa.

Egia esan, apez egiteko gogoia izan dut beti, eta honez

gain, itxaropenak ere gorde ditut nire barruan, ezin hau uka.

Gero, astean bizpahiru aldiz deitzen ninduen goizean, eta ordubete edo biko klaseak eman zizkidan gozo asko don Martxelek.

Gogoratzen naiz behin nola hitzegin zidan Fedeaz.

Ez zait sekula ahaztuko:

Kristauaren fedea Kristogandik dator. Jaungoikoa gizon egin eta gure pekatuetatik salbatzeko gurutzean hiltzea eskaini zena; zertarako? Gero geuk zeru baten itxaropena izan dezagun, hemengo sufrimenduak, neuk nire ama galtzea bezalakoa, aita non dagoen ez dakidala bizi behar izate hau, onartzeko gai izan nadin.

Eta, egia esan, neuk nola eramango nuke ama betiko galtzea?, gero ikusteko daukadan itxaropena norbaitek eman ez balida; neuk aita egunen batean, ahal bada hemen, baina nolabait bestela hil eta gero zeruan aurkituko dudala ez baneki?

Eta hitz egin zidan, oso bikain eta argi, irakaskintzaz, maisuek eta apaizek duten erantzunkizuna.

Don Martxelek hau esaten zidan argi asko, badela gauza guztiak ikasteko adin bat. Haurtzaroan ereiten eta itsasten direla ongi jakintza batzu, gaztaroan ere badirela garaikoak; gizona heltzen denean ere oraindik beste gauzak sartzen direla, giroa horretarakoa delako, esperientzia hor dagoelako, eta zahartzaron ere ikasten dela oraindik gauza asko, baina beste asko ez.

Gauza hauek esan zizkidan egunean argi bat piztu zitzaidan buruan.

Ez zait geroztik itzali, garai onean ereina izan zelako

gariak ereiteko bere garaia duten bezala, eta patatak ereitekoa beste bat; asa-lorak, bestea.

Gero, noski, ikasitako gauz eder horiek, Jaunartze nagusia egiteko unean ereindakoak fruitu asko eta onak eman dizkidan bezala, kezka berriak ere sortu dizkit gero, batez ere... Ni neu hasi nintzen nire buruari galderak egiten, eta don Martxeli egitea ez nintzen ausartzen. Esate baterako, nire kezka zen, neuk egindako otoitzak nola banatzen ziren zeruan? Neuk amari bidaltzen nizkion eskabideak nola iristen ziren hara, eta aitarentzat eskatzen nituenak, elkarrekin egiten banituen, gertatzen zen bezala, nola zatitzen ziren nire eskeintzak. Meza bat, esate baterako, askotan eskatzen zioten don Martxeli purgatorioan zeuden animen alde, zein erreparto modu egingo zen han eta nola? Gauza hauetaz hasi nintzen arduratzen. Kasu bat: nire amaren alde eskatzen nuen, eskatzen dut oraindik, egunero, eta nire ama, ona zelako eta delako, horren beharrik ez badu, beste norbaiti lagunduko ote dio, edo galdu egiten dira?

Behin ausartu egin nintzen, eta don Martxelek, irripar gozo harekin, esan zidan horren ardurarik ez nuela izan behar kontabilitate hori goien ondo eramaten zutela:

Barre txiki bat ere egin zidan.

Ez ni neu mintzearren, baizik eta uxatu nahi zituelako nire arduretatik kezka hauek.

Eta uxatu nituen aldi batean; baina gero, askotan lo nengoela!, sartzen zitzaizkidan barrura.

Eta pentsatu ere egin nuen: hau Joxe Arretxeri galdetu behar niokela.

nuenez, don Martxelek ematen hasi zen klaseen berri eman behar nion Joxeri ahal izan nuen azkarren; neu izan nintzen arin mugitu nintzena kasu honetan. Ausartu egin nintzen.

Konturatu zen Joxe pixka bat harrotu ere egin nintzela, ikusi baitninduen apaizak emandako klasea berari ematen hasteko jite hura. Joxe Arretxek entzun egin zidan neuk bota nion guztia, isilik eta arreta handiz; gero, urteak gero, konturatu naiz zein argal aritu nintzen neu egun hartan, eta zein duin, maisu, portatu zen Joxe! Baina naizen honetan aipatu nizkion neuk fedea zer den, zein zoriontsu garen hau etxean jaso dugunok, eta hasi nintzen nire otoitzetan pentsatu nuena esplikatzeko..., alegia zerura egindako otoitzak nolatan egokitzen ziren han goien... Nire teoriak!

Dena, hamabost urte bete ez zituen haur baten harrokeriak hirurogeitik gorako aitona jakintsu bati kontatzen ari zitzaion ipuin asta pito kirtena.

Itxaron zuen, bere begi zorrotz mantsotu haiek zeruetara begira, neuk esan nizkion guztiak, amaitu ziren arte, eta hustu nintzenez, kaperauaren hitzalditik errepika nezakeen guztia, hortan memoria ona baitut nik, hara mezako latin guztia zein arin ikasi nuen!..., beno ba arnasik gabe geratu nintzenez joan zitzaidan gorputzeko odol guztia oinetaraino Joxe Arretxe jauna hain duin eta patxadako esan zidanean:

"Bai, Pedrotxo, ulertzen zaitut ongi, eta zoriondu behar zaitut hain azkar hainbeste ikasi duzulako... Hori ondo dago. Misterio handiak dituzu oraindik zure bizitzaren aurrean. Orain arte sufritu dituzunak, eta oraindik aitatxo dela eta sufritzen ari zarenak ez daude haur guztien esperientzian. Ongi enkajatu duzu orain artekoa. Hemendik aurrerakoa ez da errazago izango. Zure kasu honetan don Martxelek hain ondo

erakutsi dizuna, ez da bakarrik zuk errepikatzen ikasteko; hori, 'ikasi', loritoak ere badute ahalmen hori, pertsonak, zeu bezalako pertsona azkar eta sentiberak, buruz ikasiz gainera ikaitakoaren zentzua lixiritu egin behar du...

Nik zer esan zai, nire onera etor nedin denbora ematen, baina ez nintzen gauza arnasa ganoraz hartzeko ere, estutu egin nintzen asko.

Lasaitu nintzenean, ez lehenago, jarraitu zuen:

"Zeuk pentsa dituzun gauzak, bai, pentsatzekoak dira... Neuk esango dizut misterio horiek ez direla haur baten buruan jartzekoak, zeren eta astunak dira oso... Zeruan gauzak nola dihoazen hemen eta gaur zeure bizitzako esperientziarekin pentsatzen jartzea gehiegi da. Don Martxelek esan dizkizunak ez ziren, segur naiz, horrelako bidetan jartzeko esanak... Erantzukizun handiko gizona da, apaiza handia, gotzai ez bada, ez da horretarako meriturik egin ez duelako, politikako beste jazarpen handiak sufritu dituen gizona delako; hau ere aitatxo bezala ibili da eta dabil oraindik don Martxel, zeuk jakin dezazun, eta hau ez diozu, gero, inori esan behar!"...

Neuk, buruarekin, ezetz, harriturik!

"...Gauzak honela dira... Don Martxel apaiz on eta handi bat da, ez zaitu zu estutu nahi izan; saio batzu egin dizkizu, behar bada, zure onerako pentsatukneuk..., neuk, neronek ere, ez dut hori egingo...-Ni nerera etorri nintzen ordurako eta hainbeste miresten nuen gizona, Joxe Arretxe, ari nintzen nire gainean, goien, ikusten, eta esaten hasi zenak oraindik gehiago liluratu ninduen, zeren Joxe bera ere nire mirespenaren aurrean handitu egin zen, gora igo zen oso... Ikusi zertan aritu den nire buru hau pentsatzen, zeruetako gauzaki, pentsa nire amatxo, Markesak ni

egindakoan, gajoa gaztetxoa zela ni jaio nintzenean, ni haurrra nintzela hil baitzitzaidan, zuri zurea bezala... esan dezagun... hogeitabi edo hiru urte zituela hil zenean, neuk bost bat urte, justu ezagutu nuen, gogora etortzen zait oraindik amatxoren aurpegi polit fin hura, ia haur bat!, eta ni neu han gora joango natzaionean, Jainkoak nahi duanean, egin zagun hemendik bost urtera, neuk hirurogeita hamar izango ditudanean..., joango natzaiola bastoi eta guzti nire hamazortziko urteko amarengana!! Zer esango dit amak ni hain zarpailduta ikusiz gero, hain polit eta haurtxo hemen utzi zuen bere seme kutuna Markesak arras abandonatua!!

Neri begira geratu zen Joxe, orain bera!, zuri pasatua, ia berdea geratu zitzaion aurpegia!

"Ikusi, Pedrotxo, -esan zidan kinka larri hura pasa zitzaionean-, "nola diren hemendik, lur triste honetatik, zeruko gauzak hemengo katalejuekin harropuzkeri batean, begira hasten garenean... Eta gauzak ez dira hala izango, hango neurriak ez ditugu ezagutzen, eta patxara osoan hartu behar ditugu hemen pentsatzen jartzen garenean. Hau pentsaten jartzea ez da pekatu!, baina neurritz; batez ere zeu bezalako hamalau urteko haur bat zarenean...

"Hamabost egingo ditut laster- esan nion".

-Halere, Pedrotxo, gazteegia zara oraindik sarerik gabe zirkoko komeri horiek hain goien egiten hasteko...

"Liburuxka hau zeuk irakurtzea nahi dut; euskal idazle jator eta gozonenetako bat dugu; ez duzu 'Orixe' ezagutzen"... Nik ezetz... "Ba irakur zazu presarik gabe... baina lo hartu gabe!"... eta far egin zuen... Eskuetan neukan liburua, lehen aldiz niri irakurtzeko eskainia, nahiz eta nik jakin ez zela benetan nirea, baizik eta don Martxelen liburutegikoa... Eta liburuari begira nengoen bitartean begien bazterretatik apaiza gosaria jaten ikusten nuen, soseguz eta gusto handiz ari zen jaten... Honek gogarazi zidan behin nire amatxok kontatu zidana, aitak esandako gauza bat; aitatxo berak nola dotrina ikasi zuen: Hamar urterako algadonera joaten zen bere aita Gregorio (Subijananeko arotza) eta arrebekin, hauek oihal fabrika lan xumeak egitera, denak lanean; eta hala, behin aitona Gregoriok esan omen zion aita xori: "Aizu, Peli, Jaunartze Nagusia egiteko adina baduzu eta "Kapopia"rena joan behar duzu algadoneratik atera eta gero"... Hala kontatzen zion aitak amatxori nola egoten ziren joaten ziren Jaunartzeko kintako seiak, ilunabarrean Maindiko iturria dagoen ondoko etxe txiki batera, han bizi zen ezizenez 'Kapopia'-ren sukaldean lurrean eserita, kapoia bera esne sopa jaten ari zela haurrak goseak amorratuta, maisuak galdetzen zituenei erantzuten, banan bana, erreskadan...., baina beti espain-xokoetatik esnea zeriola dotrina ko galderei xuxen erantzutzen ahalegintzen...

Haiek ziren aita Pelik amatxori aipatutako haurtzaroan izan zituen "klase partikular" bakarrak. Honetaz ari nintzen pentsatzen ni orain, neu, Pedrotxo, hemen, don Martxelen aurrean, beste era batera!, zeren hemen ni gosaldia nago, jan ditut nire esnesopak, eta bakarrik nago, liburua eskuetan, dagoeneko irakurtzen dakidalako, eta

irakasle ona den apaiz jaunaren ardurapean; zein gozoki ari zaidan apaiz jauna esaten liburu hori irakurtzeko usten didala, lasai, denbora dudanean, gauez, oheratu eta argiak itzali bitartean... Ez du beste inork Ospitalean libururik irakurtzen, askok ez dute liburu bat ikusi ere egin, aldareko handia eta urrutitik ez bada, eta neu izan naiz apaiz jaunagandik berezia Aita Santa Kruzen bizitzaz irakurtzeko parada polit hau izan dudana, eta gainera, don Martxelek esan didanez, egile handi den 'Orixe' honen eskutik idatzia datorrena.

Nire zoritxarrean gauza onik ere badut Etxe Handian! Don Mazrtxelek amaitu du txukun asko bere gosaria, mahaizapia ongi tolestatu eta guzti egin eta esaten ari zait, irakurtzeko ariketa honek bi eginkizun dituela, bidea hobeto irakurtzeko eta bestea hoobeto hitzegitekoa ere, eta: "niri gustatzen zait gauzak ondo esatea", esan nuen konturatu gabe, nire baitan ari banintzan, eta don Martxelek entzun, arreta nigan jarria zuelako...:

"Pozten naiz, Pedrotxo- esan zidan- gogo hori izatea, eta zuk ikasiko duzu! Jainkoak lagun deizula"...

Honekin agurtu ninduen apaiz jaunak, eta berehala ohera joan eta liburua burukoaren azpian gorde nuen.

Geroxio, eginbehar batzu bete era gero, tentazioak eman eta bertatik hartu eta atzean genduen basora sartu nintzen, Joxe Arretxe eseritzen zela esaten zidan tokian (orain paseoan zen) jarri eta hasi nintzen irakurtzen; hasieran mantso, hitz batzuk ez nituen ondo ulertzen eta, baina baskaritara joan nintzenerako hiru orrialde irakurri eta ulertu nituen osorik.

Hau izan zen aurkikuntza!, etxe ingurutik irten gabe

Santa Kruz Apaizarekin abenturan sartzeko moduaizatea;
mendian bere taldearekin ibili banintz bezalaxe sentitzen
nintzen!...

Eta oraingoan Joxeri ez nion ezer esan!

ahalbide gustiaz baliatuz, Joxe Arretxe eta gaztetxoak askotan biak aritzen ziren, gazteak irakurri eta zaharrak zuzendu, hau zen liburua egiten ari zen zerbitzua.

Nola apurtu zen hain erraz Pedrotxok Joxe Arretxeren tentazioan gehiago gehiago ez erortzeko bere baitan hartu zuen erabaki sendoa?

Erraz.

"Pedrotxo-, esan zion Joxek arratzalde batez -goizean zure bila nintzen eta ez zaitut aurkitu; liburu bat aipatu dit sor Mariak, baina elizakoa hor dago aldare gainean, eta besterik ezagutzen ez dudanez Etxe Handi honetan, pentssatu dut mojak ere hasi direla gezurrak zabaltzen...

Pedrotxo, ni, neu, ez nintzen ongi sentitu, eta aitortu egin nion bekatua.

Joxek ulertu ninduen ongi...Arazoa da Joxek letra handia bakarrik irakurtzen duela, txikiak ez ditu ezagutzen... Horregatik latinak buruz ikasi zituen, beste gauza asko bezala..., eta hala, gaztetxoak III. atala irakurri zuenean maisuaren aurrean, Joxek esan zion mutikoari: "Pedrotxo, irakurri duzuna ondo dago, baina zer jartzen du tituluan?... utzi nazazu hau niri irakurtzen, eta silabak banan bana irakurriaz, Biblia balitzan, esan zuen: "GERRAREN SORTZEA; JAUNGOIKOA; EUSKALERRIA; ERREGA..., honek esan nahi du, eta tituluak du beti arrazoi, honetxegatik jartzen dute hasieran eta letra handiarekin..., esan nahi du: Gerraren sortzea jaungoikoaren gauza santua dela, eta Euskalerrriaren erregea Jainkoa Bera dela.

Mutikoa ez zen konforme, baina hala geratu zen egun hartakoa.

Ezinbestez.

Ordurarte ez zuen Pedrotxok Joxe salatu, baina argitu nahi izandu hau don Martxelekin hurrengo gosaritako dotrinan. Eta hain soseguko gizona zen don Martxel asaldatu zenean esan zion Joxe Arretxeri ' Pedrotxok zion begirunea ona zela, baina neurri batetik gora, letraz eta irakurketaz, jakin behar zuela Pedrotxok dagoeneko Arretxe jauna baino aurreratua zegoela, eta Santa Kruz apaizaren liburua irakurtzerakoan, bere metodoa zela egiazkoa, zientifikoa, letra handiak eta txikiak, biak irakurri behar direla liburua ulertzeko, eta orain adierazten ari zen kasu honetan, Pedrotxo gazteak zuela arrazoi, eta ez urtez eta esperientziaz zaharragoa zen Joxek.

Eta, mesedez, jarrai zezala liburua bakarrik irakurtzen, eta zituen kezkek apaiza berari galdetzen, argituko zizkiola ilunak iruditzen zitzaizkion pasarteak.

Hara nola hainbeste miresten zuen Joxe Arretxe mailaz jaisten hasi zitzaion.

Handik aurrera, aldiero, galdetzen zion apaizak ia irakurketa nola zihoan, eta behin, liburuan aurreratu zegoen batean galdetu egin zion don Martxelek, ia zein zen gehien gustatu zitzaion pasartea. Pedrotxo konturatu zen azterketa moduko zerbait zela, eta arduratu zen, apaizak jakin nahi zuela zenbaiteraino ulertu zuen liburua eta zein izan zen mutikoaren aukera... Halaxe, egon zen, ez luze, minutu erdi bat, eta esan zion, don Martxel kafesne sopak amaitu eta geratu zitzaion ogi zatitxo bati labanaz gurin apur bat jartzen ari zela;

-Bat, Andoaingo jendea aipatzen duen zatia markatu dut, eta nahi badu, jauna irakurriko diot..., eta alkondarako kolkotik liburua atera eta irakurri zion don Martxeli:
"Lizarragak, batez ere Ayako erasoan etzion lagundu, agindu

bezela. Lizarragak, Gerra-Batzarre nagusirako zula ta bereganatu nai zun apaiza: baino hark igarri zion, etzala artarako. Karlista bnagusien adieraziz joan zitzaizkion Santa Cruzei Berara, Luziano Mendizabal jauna, Patrizio Orkaiztegi jauna ta Andoaingo Larreta gazteena, arren, zettorrela Lizarragaren menpera, eta batean geigo egingo zutela." (hau 90. orrialdean.

Beste hau, polita delako, eta Santakruz apaizaren agudezia nolako zen erakusten duelako:

"Orain Oyartzunen, gero Ernion, dagoeneko Oñatin dantzatzen zan apaiza. Bearko karlistei biotz pixka bat emango bazien. Jakin izan zuen Santa Kruzek, karlistak amorabietan utzi zituzten armakin, Bergaratik Mondraura zijozela liberalak, beren mutil-sailentzako. Bide berriaren bi aldetan pareta zegoan da, han izkutarazi zitun Santa Kruzek bere mutilak, eta bera arontz-onontza hasi zan, etsaia noiz etorriko. Bazetorrenbada urbil, eta artetik igarotzen, Santa Kruzen keñu batera, tiro jasarekin berebiziko zalaparta ateratzen zutela, izutu eta aizatu zituen liberalak. Ogeita bost lagun ziran Prantzitik atera ziranean baño bederatzi geiago. Santa Kruzek agindu zien oju-zalaparta aundia ateratzeko, asko zirala usteko zutela-ta. Lenengo tiro-jasa entzun orduko, laisterka igesegin zuten liberalak zamak utzita, bertantsu zegoan etxe batera, Santa Kruzek, aiek utzitako armak artu bizkarrez bere mutilekin, eta aldegin zun. Berrogeita bat eskupeta, iru kutxa bete balarekin"... (41-42 orrialdean dago).

"Oso ingi", esan zion don Martxelek txundituta. Zuk ikasi duzu, Joxe Arretxek baino obeto, Santa Kruz apaiza nor zen eta zer egin zuen. 'Orixe'ri esker, noski, baina baita

zure irakurtzeko gaitasuna, oso polita, et zure adimena
lastotik garia bereizteko gai zarelako, dagoeneko.

Gaurko drotrina eman dugu!...

Eta han ikusi nuen don Martxelen bihotza noren alde
zegoen!

Nirearekin batera.

HEGOAK ERAMANA

Joxe goiz oheratu zen.

Hau zen hurrengo goizean esan zena, sor Mariak garrasi
hura egin eta gero. Bitartean Etxe Handia lo zegoen. Goizeko
seitán, egunero bezala, Joxe hauzpoemalea esna zegoen,
gizonezkoen gelako zurrungen gorak eta beherak bere pedal
eraginak sortuak baitliran, hau izaten zen bere ametsa esna
zegoela, ez baitzuen kankailuaren buruhandi hark lorik behar
erne egoteko; alboan zeukan Pedrotxori sarri esaten zion
bezala, oheratzen zenean begiak isten zituen, besteek bezala,

eta besteak loak hartzen zituen berehala, eta Joxe bera ez... berehala hasten zen hau entzuten ilunpetan lehendabizi zurrunga txikian, txitoen modukoan, gero oilazkoen eta oiloen eta handiagotzen joaten zen oilategi osoko loaren arnas handi hura..., batzu laster burrunba luzean eta gero ziztu batzuk han hemenka, treneko makinaren baforeak bezalatsuko bafadekin, batzu goiko ziztuan, martxa handian, eta beste batzuk, bazekien Joxek nortzuk ziren, Exteban eta Austin, eta beste batzu beherantzeko zurrungetan, Justino "argina" bereziki, argina izanak... eta hau nik, neuk, Pedrotxok, ere egiten nuela esaten zidan Joxek... jauzika egiten nuela lo, esna eta lo, esna eta lo, eta batzutan garrasitxo bat edo bestekin nahastua, lo nahasia!, eta amari deika eta batzutan berarekin hizketan ere bai aritzen nintzela, lo nengoela hizketan... Hau omen da nik lo egiten dudan modua. Joxek esplikatu bezala. Bestela, ez nuen nik neuk sekula jakingo nolakoa zen nire loa... Honetan berezia zen Joxe hauspojolea, oso goiz jeikitzen zena, baina jeiki arte ere gaua esna, erne!, pasatzen zuena... Parrokiako erlojua zuen hark burubarruan sartua, komaidios, eta barkatu, Jauna, zure izena ahotan alferrik hartua... Elizako organua bezala entzuten omen zuen gauez gela handian; hainbeste haize, huts, putz, putzaldi eta uzkerak tarteko oso omen zen gauza bitxia gauez Ospitaleko gela handian adi egotea...

Eta, esan bezala, dena parrokiako erlojuarekin kronometratua...

Hau belarrira esaten zidan, lotsa ematen ziola eta, baina egia izango zen uzker nagusiei koloreak ere ikusten zizkala! Galdetu egin nion, kuriositatez, ia Ramuntxorenak, nire ezkerreko ohean lo egiten zuenarenak, zer koloretakoak

botatzen zituen, eta "berdeak" esan zidan bi aldiz pentsatu gabe; Jeronimorenak ere berdintsuak berde-muskerrak... Nereak, galdetu nion, "hik ez dut uzkerrik botatzen, antsiak baino", esan zidan. Uzkerrik!, Baxiliok botatzen dizkik gorriak!, Ixak-ek bezalakotxuak; txuri-txuriak Sinplixiok, ez dik ezer jaten eta!...; beltzak, Andrex handiak, baina gelari buelta osoa ematen dioten horietakoak gero!..

-Txuribeltzak?- nik galdetu, simestu ezinik.

-Txuribeltzak andrak botatzen omen dizkiate, baina neuk ez diat horrelakorik inoiz ikusi... Horiak, Xeferinorenak. etxeferoak bezalako "plaxta" txiki batzuekin, oso farregarriak...; urdinak.., nork uste duk hik urdinak botatzen dituela?

-Urdinak..- goiz batean hontaz ari ginela - urdinak, Maximinok, oso politak; beltxaranak, grisak, berriz Mattin arozttikiarenak, oso diskretu baita...

Barre egin genuen biok! Ez dakit amatxoz hizketan triste samar ni ikusi eta niri far egin arazteagatik atera zuen gai hau, baina ez genuen koloreaz gehiago hitz egin. Ni egon nintzen zerbait ikusten ote nuen, baina ez nuen babarrunen tiro hotsak besterik entzuten, eta loak hartu ninduen berehala.

Ez dakit zerk eraginda, noizean behin buruko minaz kexatzen zen, eta neu izaten nintzen guardian zegoen mojarengana bila joaten nintzena, eta horrekin pasatzen zitzaion berehala.

Gauz bat ez nion Joxe hauspojotzailerari sinesten: gaeuz goiko bizitzan lo zegoen Joxe Arretxeren arnasa entzuten zuela esaten zuen. Gehiegi iruditzen zait!... Baina egia dena da, sor Mariak zazpiak laurden gutxitan egin zuen garrasia

entzun baino hamar minutu lehenago Joxek esnatu ninduela eta esan zidan belarrira:

"Pedrotxo... Joxe Arretxe koroketan zeok"...

"Zer esan nahi duk?"...

"Arnas estuan, hiltzeko zorian dagoela"...

Tonu isil eta lasai batean esan zidan belarrira gauza izugarri hau...

"Erotu al aiz!-... ohean eseri nintzen, galtzak janzten hasi ere bai..., baina Joxe neri begira ikusi nuenean, ez zitzaidan bere onean zegoenik iruditu... Nola dakik hik?... galdetu nion, eta isiltasun aizetsu hartan, zeren eta hegoa zebilen bezperatik ziztuka teilatu eta leiohetako zirrikitoetan... Hauspoemaleari horrelakorik entzutea, honen zoraldietako bat iruditu zitzaidan eta erantzi galtzak eta ohean sartu nintzen berriz...

"Zer ordu da?", galdetu nion Joxeri...

"Laster zazpiak"... esan zidan...

Orduantxe entzun zen garrasi karrankari labur bat Etxe Handi guztian!!

"Hara, sor Mariak duk"..., esan zuen Joxek.

Eta hor piztu ziren Etxe Handian negarrrak, eta bertoko apopiloak, andra eta gizon, denak batera gora igo nahi zuten, mojen nagusia bera, Sor Luzia, arduratu zen pazientzia handiarekin ardiak artegira bezala bideratu zituen agure gizarajoak, bakoitza bere heriotzaren beldur, egongelara, eta han eseeriarazi, eta laster, bosteko taldeka, gossaltzera joan zitezen bere ohiturako pakean. Gehienak negarrez jarraitu zuten, baina apurka apurka baretzen joan zen Etxe Handia. Goien sor Maria eta bi emakume, Anttoni "Karrera" eta Jexuxa "zesterua", lagun zituela Joxe

Arretxeren gorpua janzten hasi ziren bitartean, don Meltxorrek eman zuen ohizko meza ohizko ez zen orduan, egunerokoak ez ziren negar zotinak lagun, eta Pedrotxo, oso hunkitua, latinak aldrebek eta batzutan apaizari erantzuteko indarrik gabe, ahal zuen bezala mutikoak meza hunkigarria laguntzen; meza erdian zegoela juxtu, Joxe Arretxek berak neurtu balu bezala, entzun zen parrokiako kanpai handiaren dunbada lehorra eta mantsoa, herri osoan denbora berean entzuna heriotzaren iragarri, oraindik norena zen jakiterik ez bazuten ere, baina ahoz-aho ordu erdi bat nahiko izango zen Irulegi eta Txitxarraindik Sorabilako azken baserriraino hila Joxe Arretxe zela jakin arazteko.

Mojak eta don Martxel bera ere, denak, norabidea galdu eta eguneroko ordenua hautsi zen etxean, eta Joxeren gela txiki eta apalaren pake xuri eta haizetsuaren inguruan pinpilinpauxak argiaren ingurutik irten ezinik bezala geratu ziren denak.

Joxe Arretxe zen harrez gero Etxe Handiko erdigunea'

Herri osoak ere sentitu zuen tirada.

Mojek esan zuten aurrena, harritu egin zirela Joxe hain goiz oheratzen sentitu zutenean, eta gainontzekoak hori bera errepikatu zuten, "ora pronobis" bezala.

Pedrotxok, neuk, isilik egin nuen nigar. Ikusi ahal izan nuen Joxe oraindik bere txapel zuria, lotarako txanoa, buruan zuela, maindirea leporaino igoa, besoak gordeta, gora begiratzeko jarreran, baina begiak itxita. Sor Mariak jaitsi omen zizkion betazalak, zeren eta bizirik zaudenean bezala isladatzen omen zuten leihotik sartzen zen argia..., goiko izarrak kontaktzen balego bezala... Baina honen aurretik plastako!! handi bat entzun zen Ospitaleko bazter guztietan,

entzumenaren arabera, noski, denek ez baitute entzumen bera; adinak badu zerikusirik, eta leihoaren plastada ikaragarri hura egiaz entzun zutenak, Joxe hauspoemalea eta Pedrotxo izan ziren, ezer esaten ez bazuten ere.

Pedrotxo ez zen oraindik gertatutakoaz osorik jabetu, ez zion zaratari egiazko ondoriorik antzeman, ez ziola gorputzari izpiriturik igerri... eta sor Mariari galdetzen zion behin eta berriz nola ikusi zuen gertatua, eta mojaren esanetan, beronek sentitu zuen zerbait mugitu zela hegoaren txistuarekin Joxeren gelan; sargoriarengatik honek irekia utzitako leihoa zen haize-bonbaren pizgarria... eta sor Maria leihoa ixteko asmotan gelako atea ireki zuenean leihoko bi leihatilak danbadarekin itxita zeuden dagoeneko, Joxe Arretxek joan aurretik zarata handiko adioa egin nahi izan balu bezala:

"Agur, deneri!"..., esan nahi izan balu bezala.

Pedrotxo, ni, ez nago honetan mojarekin konforme; Joxe Arretxek ez zuen honelako teatrorik egin behar uzten zuen hutsuneari musika txarreko danbada jartzeko; nahikoa zuen joatea. Diskretoki juan zen bezala. Agur.

Gertatu zena da Hegoak eraman zuela!

Eta Hegoa beti da burrunlari.

Sor Maria izan zen goiz hartako aldi batez Etxe Handiko erdigunea, denek galdezka zer nolatako danbada hotsa izan zen hura, seinalea, zeren eta harrez gero hasi zen hego epel kementsua txistuka, "ai"ezka, eta ez lehenago.

Inork ez daki, eta ez du jakingo, Joxe buruhandi eta Pedrotxo izan zirela adio honen zai egon ziren bakarrak.

Arratsaldean jarri zuten Joxe Arretxe Hernanitik

ekarritako zerraldo beltzean frantziskotarren hilatorrarekin jantzia. Estanix barberoari eskatu eta han etorri zen bizarra egiteran. Pedrotxo izan zen bere ondoan luzaro egon zenetako bat, eta, egia esan, nik neuk ez nuen Joxe sekula hain aurpegi onarekin ikusi; kolore horixka hura ere zurigorriagoa zirudien... zeruko kolorea hartzen hasia zen seinale izan zitekeen, hau inori ezin esan bazion ere. Zerraldoaren inguruan jarri zizkioten kaperan Etxe Handiko aulki guztiak, errosariora herriko jende asko etorriko zen eta. Badaezpada ere, bertokoak, etxeakoak, hartu zituzten lehen lerrotakoak, eta afaltzera deitu bazuten ere, denetarako bai baitzegoen denbora!, ez zuen inork preferentziako aulki haiek utzi nahi izan. Mojak egin zituzten ahaleginak, orduak ere ondo markatu zituzten, denetarako denbora eta tokia izango zutela bermatzeko, baina gutxi izan ziren arrats hartan afaldu zutenak.

Seitan afaltzen zen Ospitalean, zazpiterdian hasiko zen errosarioa.

Bazen denetako denbora.

Alferrik!

Zazpiretako Ospilateko kapera bete zen. Pedrotxo lehengo lerroan, gorpuaren eskuinetan eseria, ni. Aldarean sei kandela zeuden piztuta, eta barneluzego hiru bonbilak; jende asko zen, gizasemeak gehien!, ilunez etorri zirenez gero buruak mantilaz eztaliak, ilun ikusten zen Joxe Arretxeren ingurua, aldareaz aparte, eta bere eskuinean gau eta egun piztua izan zuen oliotako tximeleta argitxo gorri polit bat, gorpua bera argitzen zuela. Isiltasuna ez zen osoa, Etxe Handiko apopiloak berak ziren berritsuak, batez ere bere terrenoko etxebarruan sentitzen zirelako, et hila ere berak

jarria zelako, dena zen konfidantzan pretatua. Don Martxel aldarean agertu zenean isildu zen marmarra, mugitu ziren aulkiak, eta Pedrotxo bere aulkitik zutitu eta inguratu zitzaion apaizari zerbait esanez... gezurra badirudi ere, hemen neu honelaxe ikusten nintzen goitikbezala nire orput aren gainetik jaso banebil bezala..., eta irten egin zen, kaperaua zerbaiten bila geratu zen bitartean; orduantxe sartu ziren Ospitaleko lau mojak eta aldarearen aurrean zeuden lau aulkitan eseri ziren..., eta hor dator alboko atetik Pedrotxo, ni, neu, makila eskuan dudala!, eta inguratzen naiz Joxeren zerraldora eta jartzen dizkiot begi guztien argitan, aurrena txapela bularraren gainean eta gero bere eskumakila ezaguna kontu handiarekin zerraldo barruko eskuinean, luzeran!!

"A!"... luze bat entzun zen, sor Luziaren "xist" batek itzali zuen hotsa.

Pedrotxo lehengo tokira itzuli zen.

Don Martxel, aldareko alde batetan zegoen aulki xume batean eseri eta eskuak belanuen gainean lotuta zai geratu zen, pelota partiduetan Aitagurearen ordua iritxi zai egon ohi diren antera; eta bitartean oinak txinalka bezala honera eta hara, ez dakit nor!, hainbeste zarata; inor ez baitzen gehiago kaperan kabitzen, baina jendea sartzen zen nonbaitetik erdi ilunpe hartan leihoetatik edo!

Agian Joxe Arretxeren arima oraindik penetan.

Denek (burua gira zutelako) ikusi zutena sartzen eta mojen ondoan egin zioten tokitxo batean eseritzen zera izan zen, norbaitek esan zuenez, Sorabilako palazioan bizi izandutako amonatxo bat.

Kandela usaina besterik ez zen sumatzen kaperan, lore

batzu aldarean ageri baziren ere, eta beroa, hegoa geratu bazen ere.

Parrokiako erlojuak zazpien hurrengo bi laurdenak jo zituen bezain laster, don Martxelek eman zion behe aulkiari jira eta belaunikatuz hasi zen Errosario Santua aulki, zapata, apreta eta txinelen zarata handi eta luzez inguratua... Apaizaen sarrerako latinak entzuten ziren "zaratamundu" eta "pronobis" horien gaisetik, azkenean apaizaren ahotsa gainditu eta hitz firmoz nagusitu zen arte, gainontzekoa, konpainia zen murmurio eten eta ezberdinetan, hotsak bloke batzutan eginak izan balira bezala, hori entzuten zuen Joxe hauspoemanzailleak bere baitan, begiak itxi eta atzean zeukan amonari aldare guztia tapatzen ziolako protesta isilean, baina, gero Pedrotxori, neri, esan zidan bezala, elizkizun ederra izan zen, polito apaizak esana eta polito herriak erantzuna, sentimendu handiarekin, hori ere antzematen ziolako berak elizkizunetan noiz eta nola jendeak esaten zuen "Ora pronobis" a maitasunarekin..

Gero, Joxeren zerraldo eta gorpuaren aurretik mundu hura banan bana pasatu zenean, bederatziak jo zituen parrokiako erlojuak Joxe hauspoemalearen buruan, eta mojak ahalegindu ziren gero etxeko zahartxoak oheratzen, eta Pedrotxori, neri, bakarrik utzi ninduten gaueko zaingoaren lehen txanda, gauerdia arte.

Ez ninduen, ez, loak hartu!

Hurrengo egunean, larunbata, egin ziren parrokian hiletak. Mundua izan zen Andoain eta Hernaniko auzoetatik oinez, peregrinazioan bezala, etorria. Zurezko gurutze eder bat jarri zioten zutik, lurrari zuzenean zutik erantsita, han lurperatuta zegoena nor zen eta noiztik noiz arteizi izan zen

norbaitek dotore beltzez pintatuta, eta begira nengoela azkena geratu nintzela konturatu nintzenean nire buruari esan niona: Aita Peli hemen izan bazen egun hauetan berak bere eskuz egingo zion gurutze eder hau, aitona Gregoriori bere eskuz egin zion bezalako, eta ni oso haurra nintzela, geraurrean!, behin eskutik hartuta hoinera ekarri eta amatxoren aurrean erakutsi zidana ni orain gomuta nedin egunen batean, gaur, esate baterako.

Baina, Joxe joan eta gero, bakarti, lehen baino bakarrago sentitzen naiz munduan.

Halere, eta hau da hileta guzti hauen gauzik harrigarriena, hilerritik itzulian nentorrela esan zidan norbaitek, ez dakit nork: "Peli ikusi diat kanposantuan!, jendartean botea, eta hurbildu nahi izan dudanerako alde egin zidan!... "Agertu al da?"... entzun nuen haize epelak belarrira presaka ekarri balira bezala...

Barkileroaren bezero zen igandetan, musikako deskantsuetan, Tranpoleonenian ere bazeuden gustatzen zitzaizkion karamelu mota bat, eta betiko Alonsoneko malbabiskokoak. Honetan joaten zitzaion soldata eskasa eta, egia esan, don Martxelek ematen zion propinarean bat edo beste ere. Ez zuen uda besterik edaten, Joxek erakutsi bezala, bere Musika bandako alproja batzu bezala... Ba heldu zen egun hau, berebiziko saioekin prestatu zuten bandan, elizako kantutan ere egin ziran saioak; parrokiako apaizak saiatu ziren, ikusten zituen berak, Pedrotxok, lanean, elizkizunak prestatzen. Don Martxel ez zen arduratzen jai handi honetaz, bere irakurketa eta estudioak, hizkuntza zela, artea zela, denetik zekien gizon handi honek!, nahiko zituen hark, Berrozpeko kapilak ere, eta mojekin, lanak ematen baitzituen.

Behin galdetu nion, mezondoan, sakristian jantziz aldatzen ari zela, ia berak, don Martxelek, ez zuen zereginik Parrokiako jai handi horietan..., ez baitnuen ikusten inoiz hango jai handietan.

"Zertarako nahi duzu ni han gora joatea, han dauden apaizak nahikoak direnean?- esan zidan... Eta gainera erantsi zion, askotan asko pentsatutako gauzak mantso mantso botatzen zizkidan bezala: ...-Badira jaiak eta jaiak, apaizok baditugu gureak direnak, geuri dagozkigunak, Eliza barrukoak, eta badira besteak musika eta fanfarria!... -hala esan zidan, hitza jaso eta guzti, "fanfarria!"...ko jaiak direnak... Ez dut esaten elizgizonok ere sentitu behar ez ditugunak direnik, baina ez bereziki gureak, edo orokorrean elizgizonok ospatu behar ditugunak... Ulertzen, Pedrotxo?"... Neuk baietz, beti arrazoi izaten baitzuen kaperaruak, batez ere eliz arazoetan, noski, baina ez nion ongi ulertu.

2

Gero egon naiz askotan pentsatzen neuk gehiago eutsi izan banion goiz hartan itaunketan, behar bada funtsezko zerbait esango zidala.

Baita Joxe bizi izan bazen ere...

Baina heldu zen ba egun handi hura; banderaz josi zuten herria, Hernaniko Agustinetatik hasi eta Urnieta barrena Etxeberrietaraino, herri guztia. Bandak bildu behar zuen meza nagusia ondoan goiko plazan. Nik bateria jaso nuen garaiz mataderian eta Elixondoneko taberna barruan utzi nuen, gorde zidaten, meza nagusia abestera joan behar baitnuen korora, don Liborioren zuzendaritzapean, eta organua, Joxek eragiten zion hauspoa eta guzti. Nik ez nituen nota beltzak, txuriak eta borobilak besterik ezagutzen, eta kortxea abestu behar zenean, belarriz ibiltzen nintzen; honetarako banituen bi edo hiru abeslari onak zirenak, eta haien ondoan abesten nituen presakako nota txirbil horiek!... Noizean behin begiratzen zidan zorrotz samar don Liboriok, baina nola asko ginen, bataloi bat ginen koroan abesten egun hauetan, ez zion directore jaunak antzik ere ematen nire hutsei... Hala, elizkizuna zoragarria izan zen, eta abestiak onenetakoak; sermoia ere berezia izan zen, erretorea berak esan baitzuen, eta Bilbo, aitatzok ihesi egin behar izan zuen alde hartako gerra, hamar aldiz aipatu zuen, kontatu nituen!, nork neuk adina motibo izen hori kontuan eramateko!, eta egon nintzen zai aitatzko aipatzen ote zuen ere... herrikoa, eta desagertua, zelako,bederen, baina ezta behin ere.

Egon nintzen hau norbaiti galdetzeko, ea zergatik aipatzen zuten Bilbo eta nire aita ez, baina ez nintzen ausartu, arrokeriaz hartuko zuten agian eta...

Meza nagusiaren atzetik prozesioa egin zen, isila eta

solemnea, entierro handi baten antzekoa. Galdetu ere egin nion Joxe Luix lagunari, eta zergatik hainbesteko isiltasuna, eta erantzun zidan haserre:

"Hilak, babua!"

"Zein hilak?", ausartu nintzen belarrira galdetzea?

"'Caidos'..."

Orduan konturatu nintzen nire aitatzeko sermoian ez aipatzea, ez baitzen erori, ez baitzen hil, bizirik irtendakoa izan zelako...

Amaitu ordurako nire bateriaren bila joan nintzen, eta hau bizkarrean nuela heldu nintzen kontsekuera; lagun batek, Babilek, esan ere egin zidan: Bonboa hi baino handiago duk motel!", nik far egin nion, zer egingo nion bada instrumentu honek bateria izena zuela ez bazekien, gizarajoa... Hemen biltzeko agindua genuen. Laster hasi zen jendea plaza nagusian prozesio berri antzeko zerbait prestatzen, eta hemen bai banderak eta banderak, neskak txapel txuriekin, gizonok, geuk bandakoak ere bai, txapel gorriz... Baina izugarria, txapel beltzak debekatu balituzke bezala... Eta: "Bateria!" deitu zidan don Liboriok, banda formatzen ari zen eta... Azkenean don Liborio bera aurrean jarri eta "Txunba-txunba" hasi gienen jotzen, eta malda behera abiatu ginen, gure aurretik, ni konturatu ez banintzan ere mundua zihoan bandera gorri-horiak, txikiak eta handiak, asko, eta gero estandarteak ere bai... "txunba-txunba-txunba, txin"ii, eta mesa nagusitik irten zen jendea bidean genuen gu ikusten, espaloietan, eta ¡VivA!, ¡¡Vivaaa¡ handiak non nahi, andre, neskato, mutil, gizon, denak, batzuk militar jantzita, kolorezko erropekin eta beti txapel gorri, borla hori, eta zarata izugarri hartan ba goazten berantz, Ondarretatik

behera Basterorantz, zaratak hautsak edo laino batek bildu baginu bezala, "Txanpa.txampa!!"... , ni neu atzera samar, bateriak gauza gutxi ikusten uzten ninduela, bateriaren gainean papera ere baibainuen neuk behar ziren notak jotzeko, oso erraz egiten nuen hau... Eta maldaren beko muturra' Basterora, heltzeko orduan hor dator Tolosako tranbia txistokitik barrena, zarata ikaragarri harekin eta "tin-tin-tin"... kanpanatxo soinu harekin barrena, eta gure manifestaldiaren buruann zihoan gizon handi batek besoa jaso zuen ezpata batekin eskuan... geratzeko!, tranbia zetorrela, alegia, eta don Liboriok ere besoak jaso eta "Alto!", eta seko geratu ginen denak martxan eta musika jotzen ere bai, ez baitzen tranbiaren zaratarekin musiarik entzuten!... Eta azkkenean tranbea pasa zenean, eta don Liborio bazijoan banda martxan jartzea tranbearen atzeko isilune berri hartan eta ezkerreko aldean izkina egiten zuen etxe handiaren goien balkoitik gizon batek garrasi dei egin zuen... Alkatea izango zen, edo aginte zuen norbait, behintzat, eta hau hasi zen, han goitik, balkoitik, golpeko isilune hartan hizketan, garasirik egin gabe, nagusigo, manu, zuen norbait zen, ikusten zenez, balkoitxo hartan kabitzen ziren bizpahiru pertsona zeuzkan ondoan, autoridadea zaintzen bezala, eta hauetako bat uniforme urdin batekin, eta gizonak hitz batzu esan ondoren urdin honek besoa luzatu zuen, eta seinale bat izan balitz bezalaxe Basteroko gurutzean bilduta zegoen jendilaje guztiak gauza bera egin zuen, besoak luzatu, eta garrasi batzu bota ere egin ziren, eta "Viva España!..., "ba!, ba!"... hau da neuk ezagutzen nuen bakarra, eta gero balkoiko gizonak eskua zuzenki niri markatzen zidala iruditzen zitzaidan, eta nik ez nion kasorik egin, zeren eta

askotan gertatzen baitzitzaidan niregatik ari zirela pentsatu eta beste zerbaitetaz aritzea, hau korriente egiten zitzaidan, baina nire ondokoak ere, musikariek berek ere esan zidaten:

"I, Pedrotxo, hi markatzen hauela"...

Nik, neuk, zergatik?, ez nuen ulertzen.... baina bai, gainontzekoek, denek, niri begira jarri baitziran, eta zerbait gehiago esan zuten balkoitik, neuk ez banuen ezer ulertu ere, eta etorri zitzaidan belarrira bonboaz ari zirela, nire bateriaz, ez dakit zergatik, eta don Liboriori begiratu nion eta baietz esan zidan honek... jaisteko bateria, jaisteko... Nik neuk jaitsi nuen isiltasun apartsu, murmurgarri, hartan eta begiratu nion don Liboriori..., eta hau nigana zetorren eta lau pauso egin zituen hartan entzun nion balkoiko gizonari:

"Fuera ese chico del bombo, fuera!..."

"Fuera!!!! ", erantzun zuten garrasika denek, eta denek nire kontra: "Abajo el enemigo, abajo Peli!..., traidor a la Patria!" ... Eta bonboa kendu zidaten esku hartetik, hartu zuen beste ni baino zaharrago eta txapel gorria zuen batek..., Ramon Ollero, kanpotarra, ezagutzen nuen, nire ondoan maiz jartzen zen igandetan bandarekin nik bateria jotzen nuen bitartean..., ikasteko berak!, antzeman nion, eta beste uniforme kakia zuen borladun batek, gizon egina, nik ez nuen ezagutzen, hartu ninduen gogorki, pintza batekin bezala, besotik eta atera ninduen kale erditik espaloraino, eta espaloiean bultza, ostiko bat eman eta esan zidan:

"Por qué no has levantado el brazo"..., ni isilik, ez baitnuen ezer ulertzen, eta: "Al Hospital, por ahora!"...

Niri ez zitzaidan negarrik irten, ez nuelako negarrik

botatzeko mementu honetan; lotatua nengooen, eta barrutik irakiten haserre, gauza guztiaren zergatia ezagutzen ez nuelako....

Aitatxo zergatik aipatu behar zuten jai hartani Zergatik bere aurka irainaki... Malda gora nihoala hasi zen berriz musika eta zarata eta deiak, gorak, beheraki...

Hau don Martzeli kontatu behar nion dena,
Honek defendatuko ninduen, eta Etxe Handian, denak, mojak eta guzti.

Ai!, Joxe Arretxe begira balego!

BONBORIK GABE

Egun hartan ez, hurrengoan, eguerdi-eguerdian agertu zen Hospitalean pareja, Sor Luzia, mojen Nagusiarekin hitz egin nahi zutela.

Neronek ikusi nituen ailegatzen.

Ez nuen sekula santan, hau don Martxeli ikasitako adierazpena nuen!..., ez nuen pentsatuko inoiz bi guardia zibil haiek nire bila zetozenik, eta neronek deitu nion sor Luziari. Gero, bazkaltzera eseri nintzen besteekin. justu otordumordua zelako, eta babak bero-bero platerak neuzkala etorri zitzaidan moja, ni ikusi nahi nindutela... eta bidean galdetu zidan zer egin nuen, eta neuk ez nuela ezer egin, eta orduan larritu nintzen egiazki!... Bi goardiak, txapel txarolatu eta guzti, han zeuden zutik ezkaratzean, eta biak aurrean zutik utzi eta moja bera eseri egintzen gela txikiko mahaitxoaren aulkian...

"Este es el joven que dicen"...- esan zien.

"Pedro Egiluz, ¿es usted?"- esan zidan zaharenak,

bibotedun, por ziertu, eta ni neu burutik oinetara dardaraz... Es usted el que provocó el incidente ayer en la manifestación?

Neuk baietz...

"Bueno, Pedrotxo, ¿zer egin zenuen? esan"...

"En castellano, por favor, Sor Lucía"...

"...¿qué hiciste?"

"Lo de la batería, sor Lucía, ya dije"...

"¿Qué batería?", galdetu zion biziki goardiak.

"Me quitaron el bombo".

"Vamos a ver", esan zuen goardiak: "Hay denuncia de la autoridad superior que en el momento solemne de alzar el brazo de saludo a la bandera y al himno, el acusado irrespetó las dos cosas, absteniéndose de hacer la señal de rigor..., ahora haga el favor de abandonar este local", esan zion mutikoari, "y espérenos a la entrada del Hospital", eta Pedrotxo irten zenean esan zion goardiak mojari: "Lo que no sabíamos es que el acusado era un muchacho"...

"Esto es, cabo Gutiérrez, que tiene quince años, y tampoco es de demasiadas luces; es un huérfano que fue recogido aquí cuando el comienzo de la guerra. Ha entrado en la banda de música, está loco de contento; ayer lloraba cuando nos contó que se lo habían quitado; seguramente no se dio cuenta del saludo que le tocaba hacer"...

Eskerrak sor Luziari, arazoa konpondu zen.

Hala zirudien; zer egingo zuten goardiak legearen aldetik adin horretako mutikoarekin?

Kaboak esan zuen, ikusiko zuela hori konpontzen zuen; erabakia herriko agintarien esku zegoela. Honegatixe espero zuen mojak, herritarren artean, zuzenduko zela gauza. Baina

hurrengo egunean bertan, arratsaldean, etorri zen udaltzaina ofizio batekin, ikusi berria zutela Ospitaleko zerrenda, eta aspaldidanik agertzen zen Pedro Egiluz, hiru urte zituela sartu, ama bertan hil, bai, baina dagoeneko mutila gaur hamasei urterekin lanerako modukoa eta oraindik nominan zegoela. Irregularitasun hau nolabait zuzentzeko, gai hau zegokion zinegotzia joango zela mojen Nagusiarekin hitzegitera lehenbait lehen. Agurrak eta formalitate guztiak berekin zituenekin usten zuten moja bere gisa zai. Alkatia.

Sor Luziak bere mojen artean ziona: ia semetxoa dugun mutiko hau nola utziko dugu kalea gorrian?

Goizean meza ematera etorri zen bezain laster oharterazi zion sor Luziak kaperauari, mezondoan hitzegin nahi ziola, ahal bazen Pedrotxo gehiegi alarmatu gabe. Egin zuten biak honetarako. halegina Gurutzatu zituzten mezuak, eta don Martxelek jakin nahi zuena zera zen, zinegotzia ohizkoa zen, hospitalarekin zerikusia zuena hala ez, eta honek zer esaten zion; laguntzeko biderik balego honekin, Aldaberekin, hitz egiteko, alde honetatik izango litzateke bidea.

Arratsaldean bertan etorri zen Aldabe jauna.

Mojari eman zion gertakizunaren aipaera ofiziala, eta mojak azaldu zion bere jarrera, ama baten erregua; baina laster konturatu zen erabakia hartua zegoela. Auzia ez zegoela, noski, haurraren karga ekonomikoan, betiko "prezedentean", honela aurrerako zor lezakeen baldintzen aitzekitan, baizik eta honen aita zenak edo gerraurrean eta gerran izan zuen jarreran baizik. Agerian, politika jokoa. Haur baten kasuan ere bai?!, arduratu zen moja, eta aitortu zion zinegotziak, baietz, eta ez bere jarrera pertsonala honetan zegoelako, baizik eta udal osoaren jarrera ofiziala

adierazteko eginkizuna ekarri zuelako. Gau hartan bertan joan zen Sor Luzia don Martxelekin bere etxeko gordespenean hitzegitera, zinegotziaren erabakia hilaren barruan betzeko agindua zuelako.

"Berri txarrak"... esan zion don Martxelek moja etxean hartzerakoan.

"Bai... esandako berak"... eseri zen kaperauak eskaini zion aulkian, eta bera zutik geratu zen, besoak gurutzatuta, sarrri egiten zuen moduan:

"Zer egin genezake?"

"Neuk pentsatu dut berorrek dituen harreman eta tratuak legunduko gintuela Kolegion baten, seminarioan, ez dakit... zerbait lan egin dezan mutikoak, bizkorra da eta, eta bidez ikasten jarrai..."

"Herriko maisuak beti ongi hitzegiten dit, mutil saiatua dela eta irudipen haundikoa..., eta neuk ere hala uste, hala uste, behar bada gehiegitxo..."

"Ez harritu, don Martxel, mutiko horrek izan duen zoritxar eta gabeziekin..."

"Bai, eta oinarrizko hutsune isil-handiak ditu mutikotxo horrek bere barruan, sor Luzia...; zeuek asko lagundu diozute!"

"Bai, geu ordezeko pobreak gara, don Martxel..."

-Eta zeuk nigan usten duzuna...; hara, berehala esango dizut bide honetatik aurrera joan baino lehen: Atzo bertan etorri zitzaidan norbait honera, zure aulkian egon zen eserita, eta ni hemen zutik, oraintxe bezala... Niri abertimendu bat egitera etorri zitzaidan, egitera ez, botatzera!, etorri zen nire berri ongi dakien bat etorri zen, maliziaz betea, mutikoaren portaerarekin neronek zerikusirik

izango ote nuen galdezka, alegia... bai, egon zaite sor Luzia..., neroni mutikoa gaiztotzen ari ote naizen, ia eskarmenturik ez dudan!, oraindik hamar urte ez dela gerra hura amaitu zela geuk hainbeste gaiztakeri egin eta gero, eta konbentu baten babes santuan gordeta urteak egon, bizia salbatuko banuen, beste apaiz batzu garai berean galdu zuten bezala, eta ez dira nahikoak nire bi eskuekin kontatzeko!, nire anai eta lagun maite haiek, eta nik babes saildu, bai, saildua, izan nuelako kexa zen gizon hori atzo bertan hemen...

"Ez da posible..."

"Bai, posible da; beraiek hasitako gerra ez dute oraindik amaitutzat eman; eta arazo hau isilik eta prestu erabakitzen ez badugu, neronek irten beharko dut hemendik, aterako naute, lehengo desterru berera, Herritik kanpo, "berton kalterik ez egiteko moduan utziko nautela" esan dit hitz horiekin berekin.

Eta don Martxel moja izutuaren aurrean eseri, bi eskuak amorru santuz lotu, eta geratu zitzaion, begietan pakea, hala ere, sor Luziaren aurrean.

"Ez dugu ahalbide xumeenik ere..."

"Zerbait egiteko gauza izango ahal gara, halere... baina mugak aurrean jarri nahi izan dizkizut, eta zerorri aurretik jakituna zarenez gero... hemendik aurrera nire ahaleginak kalte egingo lioke mutikoari; honek maliziarik jartzen ez duen edozeri erantsiko lioteke malizian dabilenak nirea. Ikus gertatua! Seminarioan,, Kolegioetan, denetan dituzte horiek salatariak. Bide eskolatuetatik alde egitea izango da onena, oraingoz behintzat, datorren igidura..."

"Bai, hala dirudi...- dio sor Luziak -honera begira

dauden bitartean beste nonbait mugitu behar genuke, eta ez zure bidetik, guretik baizik... Ez al digute guri, mojei,... gorri, separatista, ...honelako ezer erantsiko!...

"Ez genioke bere jokoari gehiegi jarraitu behar... Esan nahi dut: elde batetik, ezin gara elbarrituta bezala geratu. Haurra atera behar dugu aurrera, eta hila amaitu baino lehen, ez dezaten aitzekiaren izpirik izan... Ezin gara Espiritu Saindua jaitsi zai hemen geratu. Baditugu egun batzuk...

-

"Hamasei...

"Hamasei egunean jaitsiko ahal zaigu zerbait...

"Nik baietz uste.

"Neuk ere bai, sor Luzia; eguneroko lanetara eta adimena piztuko da. Lanera!, altxa zen don Martxel!.

IZUAK HEGOAK LUZE

Egun hura markatua geratu zen, zeren harrez gero ez zen Pedrotxoz ezer jakin, ez Ospitalean, ez Kaletxikin ere; falta honetaz lehen ohartu zena okindegiko Alberta izan zen, ez baitzen goizean ogi bila, eta bere opila!, jasotzera etorri, eta goardia zibilaganako amorrua eta dardarra erraz zabaldu zen ogiaren bidetik herri osora... Heritarrek, esatera ausartzen ez baziren ere, pentsatu bai egin zuten guardiek eramane zutela. Nora? Auskalo!... herri xehearen irudimena aberatsa baita. Sor Luzia bera joan egin zen Kabua ikustera, ezaguna zuenaren konfidantza eta don Martxelen burua ezertara behartuko ez zuelakoan, hau zen bere ardurarik handiena!; eta Gutiérrez kabuak, egiatan!, esan zion, ez zela Komandantziako ekintza izan, Udalak berak hartu zuela arazoa bere baitan..., eta, isilka aitortzen ziola...lekuko politika nahasi zela hasieratik... Baina, kontuz!, une honetantxe!, mojak mutikoaren falta komunikatzen zion une berean, arauko zela, erreglamentuko orden baten agindua, une honetan bertan sartu zela bere alorrera, kabuaren terreno bera ukitu zuela, hemendik aurrera, edozer gerta, Komandantziako peskidak martxan jarriak zirela... Sor Luzia ikaratu zen! Ezin zezaketen ohargabe salatari bihurtu; (haurra berez nonbait gordea bazegoen, bere aukera errespetatu nahi zuen...; baina gauza batzu ezin dira atzera bota, batez ere goardia zibilaren gurgil hortzaduna tartean sartzen danean)... Mesedez!, ez zezala konfidantza hura beste modura erabili!... Baina goardiaren txarolak isladatzen duena ilundu da dagoeneko,

begirada ere aldatu zaio... Moja irten zen berehala don Martxeli nahasmendu honetaz kontu ematera, eta apaizak mundua bazuenez lasaiago hartu zuen eta trankildu zuen sor Luzia..., ezin dela denetan asmatu, batez ere armada tarteko bada... Nork mobilizatua, eta Pedrotxok!... "barre pizka bat ere egin behar da eta, sor Luzia"...

Eta gauza zabaltzen ari zen, zeren eta Pedrotxo bera berriak iritxi zuen arte. Bere Iztuitzako eskolakideak esan zion hurrengo goizean guardiak bere bila hasiak zirela: galderak okindegian, gero haurren artean itaunketa serioak... bere lengusu bateri, Baxiliori galdetu ziotela... Zergatik? Pedrotxok ez zuen ulertzen baina Joxek bai, zeren adin berekoak baziren ere, Iztuitzako familian entzundakoaz gehiago zekien Ospitaleko mundu itxian marmiartutakoaz baino, eta bazekien haurrak galtzen zirela mendian, askotan itota... karteruaren semeari Lizarkolan gertatu zitzaion bezala: bizikletan zihoala ibaira erori eta harri borobil handi haietako baten kontra jotako kaskarrekoarekin konortea galdu eta oinak garbitzeko lain ur zuen putzutxo batean nola ito zen; bestea, Plazentxiko mutilzaharra, hau harria lepoan zuela Irlako zentrala baino beheraxio bere buruaz beste egin zuela, hau nahita, jakin zen bezala, eta Leizaran berean oraindik, hor bertan, gauza bera gertatu zitzaiola Liberto Malintxurinekoari trenbideko zubi handitik bere burua ibaira botata, eta honek papertxo bat eta guzti utzi zuela barandan, beste mundurako zerbait nahi zuela eske oraindik...

"Eta hik nolatan dakizkik kontu guzti hauek eta neuk ez, eta nola gertatuko hituen bada hirurak inguru txiki

hortan?... "Baina ez garai berean! -dio Joxek-, baizik

eta urtetan

zehar, eta zoritxar berak herriaren buruan kordatuta etortzen dituk gauza hauek... Gertatzen diren gauzak. Bitartean, hi Bilboko gerran gurasoekin, aita galduta... eta amatxo ete hi Ospitalean, herriko beste muturrean... hara herrriko berririk ere ez direla heltzen... ez zekiak bada...

"Eta zergatik lotzen duk nire ezkutatze hau itomen guzti hauekin?!"

"Beste kasu hauetan ere peskisa berak egin zituztelako... Etxez etxe bila hasi badira, oso urrun gaudek hemen, eta nondik nora etorriko dituk palaziora, hau dena hondatua zegok eta bazekitek hemen ez dela inor bizi..."

"Hemen ez bada bizi Señoritua, non bizi dut bada? Ez duk hil..."

"Nik dakidala ez..."

"Eta nola hilko duk bada zuek jakin gabe? Ez al duk itxia

geratzen den gela horretan egongo, gero?!... Hik ezetz esaten duk baina, kanposantuan lurperatu ez badute, eta hor ez duk ageri bere izenean hilarririk... orduan, heriotzaren berri zuek, eta herri osoak, jakin ez badu... Eta niri Joxe Arretxek hemen bizi zela esan bazidan, nondik nora nahi duk bada etxe zahar honetatik irtetea... sistema bakarra, Joxe Arretxek kontatu zidan trena hartuta...gela horretan egongo den geltokiaan trena hartuta joana izatea...

"Gela hori nahi diat ikusi, atetzar horipalankarekin bota behar badugu ere!"...

"Hik hortik alde egin nahi al duk?"

"Noski."

"Nola,ordea?.. Ez al duk ikusten hortik irtenbiderik ez dagola! Leihorik ere ez zegok eta!!

-Bost axola leihoak, hik ez dakik niei Joxe Arretxek kontatutakoa... Esango diat, hara: Azelaingo Señoritua hemen bakarrik bizi zela, hamar eta hamabost eguneko bidaiak egien zizkidan...hemendik irten gabe!

"Hemendik irte gabe?!

"Hemendik irte gabe, zeren eta Iztuitzan badakizute, eta han izan duzute beti hemengo kontrol guztia, hire izebak zaintzen zuenean..., ez ahal da hala?!... Orduan, Joxek esan bezala, señorituak zinea egiteko makina zian, espeziala!!, eta bazizkian pelikulak, bereziak hauek ere, egiazkoak, alegia, batzu itsasoz egindako bidaiekin, besteak trenez, hauek maite zizkian gehien, eta filma hauetako batzu, señoritua bera huan protagonista eta beste norbaitek hartua...

"Señoritua zineko artista?!

"Ez artista-artista, baina bere bidaietan zihoala zinez makinarekin hartzen uzten zena...

"Bai, nire aitak ikusi zizkian pelikulak señoritua trenera igotzen, baporean zihoala..., hori bai!

"Ba hori duk bada, zinea ematen zuen gela hemen, palazioan... eta hori izango duk!!..., hemen zuen gela hori montatu zian, makinekin, aparato bereziekin, geltoki bat bezala, ulertzen?... ba orduan jartzen zian pelikula martxan, eta musikarekin, hori esatne zian Joxe Arretxek, diskomusika jartzen zuela, filmari zegokiona, treneanbazhoan, trenaren doinua jotzen zuen musika, trena martxan!, hori, eta orduan pelikula eta musika elkarrekin jartzen zirenez martxan,

Señorituak zuen aoarato horien bitartez... apa!, salto egien zian trenera, traka-traka, eta han ziak!!, han ziak!!, agur, agur... eta harrapazak!!, konturatu al haiz?!...

"Konturatu, zer?!"

"Señoritua trenean joan dela!"

"Pelikula egina zegoen tokira: Parisa. Erromara Aita Saindua bisitatsera... Aguri

"Nola joango huan bada pelikulan?!!"

"Erotu al haiz?!"

"Ez duk sinesten, e!"

"Nik ez."

"Ez diat orduan ondo esplikatu... Joxek esplikatu izan bazian xehetasun gutiekin makina hauek nola funtzionatzen zuten, hik ere ulertuko eta sinistuko huen... Bestela, esan akidak: nora joaten huan palaziotik, hemendik irten gabe, falta zenean?!! Bota..."

"Hori bai ez dakidala..."

"Hori ez duk erantzun bat; eta Joxe Arretxek erantzunak ematen zizkian, eta erantzunak ematen erakusten neri, Pedrotxori..."

"Hori nahi duk nik esatea..."

"Hori esplikatzen badirak isilduko nauk, baina nola horrek

ez duen erantzunik..."

"Sekretua duk, ordea...-jaitsi zuen Joxek ahotsa. "Bai, horrekin engainatuko duk Joxe Arretxeren "ikaslerik azkarrena", hau esaten zian berak. Sekretua bada, bota, bestela, atea botako diagu zerraldo bat bezala palanka batekin, eta akabo atearen aurreko gure eztabaidak, bestela

guardiazibilak hementxe harrapatuko gaituztek eta! Zer eginbehar diat nik orduan?! Sorabilako kronika esatenditek bertan bizi dela palazioan, baina ez duk hemen bizi...

"Beno, hik galdetu etxean, jakingo diek eta...

"Hik esan didaken gauza bakarra duk nola mutil koskorrak harrika ematen zioten hemengo kristalera balkoi luzean eguzkitan pasiatzen zenean, ikaratu eta joan zela... Nola! Joango huan bada hemendik irten gabe nik esatendudan aparato horretan ez bazen...

"Nik ez zekiat hori...

"Baina pentsa zak, Toloxa maisuak galde izan bali, makila

eskuetan duela, hortzak estuta...: 'Iztuitzako Joxe, non da Azelaingo señoritua?!, zer esango huke...

"Nik neuk esango diat sekretua, baina hitz bat eman behar didak, ez naukela salatuko, ez diokela honetaz inori hitz bat esango, hau hi lasaitzeagatik egiten diat, agintzen al didak sekretu hau gordeko dukala eta honetaz ahaztuko haizela?

"Bai.

"Etorriko haiz nirekin iluntzen duen bezain laster, ordu pare bat barru...

"Hementexxe geratuko nauk hirekin..

Halaxe geratu ziran bi lagunak, goardiazibilak nondik nora

ibiliko ziren kalkuloak egiten. Pedrotxok ez zuen inolatan ere guardiaren eskuetan jarri nahi; bestalde, ez zuen Ospitalera agertu nahi, sor Luziari arazo berriak ez sortzearren...

"Zer egingo duk orduan?..."

"Ilundu duk, hik esango duk nora goazen..."

Ikaskideek irten ziren Azelaingo baratzetatik barrena, nahiko utzia zegoen baratza, eta Oria bazterretik Sorabillaruntz erretore etxetik pasa ginen.

"Hor ziok, hor bizi duk, bakarti, goiko bizitzan...; hwmn ilunpean jarrita ikusiko diagu argia piztutzen duanean, oraindik ez dik eta piztu, ilunpetako gizona duk.

"Baina egia al da gizon handia izan zela, Joxe Arretxek esan zuen bezala?

"Noski, Andoaingo alkate ere izan huan,, Sorabilako elizari asko lagundutakoa, han zeukak patronatuaren aulkia... Palaziotik atera behar izan zuanean, Azelain galduta, gotzaia izan huan Sorabilako erretore jaunari eskatu ziona bigarren bizitza hori bera lasai eta pakean bizi zedin uzteko... Ikusten al duk?... ikusten duk kortinatxoa korritzen..."

-Ez zioat aurpegirik ikusi... Bixarra bai! Ai, Joxe Arretxe hemen balitz gukin... Baina hobe honela, ilusi harekin joan huan, eta orain goitik begira badago... Hi, goazen elizara, erkutsi akidak patronatuko aulkia...

Eta joan ziren biak, eliz hutsean sartu eta Patronaturaren aulkiaren aurrean zeudela etorri zitzaion bada Pedrotxori betiko bere bidaiak egiteko joera;

"Hara, zer ederki hainbeste meirituko gizona hor eseri eta erreztatzen dagoen bitartean, gaur gabean bertan, zerura zuzenean igotzeko aparato ederra..."